

TÖRÖK ÁDÁM

„Levelled or Tilted Playing Field?”

A Közgazdasági Szemle 2013. januári számában két nagyon tanulságos közlemény jelent meg. Akkor is számot tarthatnak a szakma kiemelt figyelmére, ha az egyik (Csaba [2013]) közel áll az esszé műfajához, a másik (Györffy [2013]) pedig a Tudományos tájékoztató rovatban jelent meg. Tehát egyik sem úgy tudományos cikk, ahogy a fogalom értelmezése a természettudományos közlési normák társadalomtudományi terjedésével Magyarországon is egyre inkább uralkodóvá válik. Journal of Economic Literature (JEL) kód: A1, A2.

Cikk helyett esszé?

E két publikáció néhány fontos megállapítására ugyancsak nem cikk jelleggel, azaz megállapításaim számszerű és szigorú szakirodalmi megalapozottságú alátámasztására ezúttal kevésbé ügyelve igyekszem reflektálni. Nagyrészt azonban olyan tényekre hivatkozom, amelyek közismertek, s így a „hallgatólagos tudás” (*tacit knowledge*, Polányi [1966] 4–5. o.) részének tekinthetők. Egyes korábbi publikációim (különösen Török [2009]) gondolatmenetére is támaszkodva hangsúlyozni szeretném, hogy még mindig számos megoldatlan probléma nehezíti azt, hogy ki lehessen alakítani a társadalomtudományi teljesítmény mérésének megnyugtató gyakorlatát. Félrevezető felfogás, ha a közgazdaság-tudományt olyan kvázi-természettudománynak tekintjük, amelynek a tárgya ugyan a társadalom, de szemlélete, módszerei és teljesítménykritériumai akkor elfogadhatók, ha minél közelebb állnak a természettudományok normáihoz.¹

Ilyen alapon a társadalomtudományi publikációknak előbb-utóbb néhány oldalassá és akár több tucat szerzőssé kellene válniuk – akkor pedig valóban jelentősen

¹ Valójában a természettudományok módszertani normái sem egységesek, illetve helyenként megengedőbbek annál, mint amilyenek a rájuk hivatkozó társadalomtudósok tekintik őket. Példa erre a *storytelling* alapú kutatások jelentősége és lehetősége a természettudományokban (Nelson [1995] 84. o.).

javulhatna a magyar társadalomtudomány látszólagos nemzetközi teljesítménye. Ez az állítás egy gondolat kísérlettel talán bizonyítható.

Tételezzük fel, hogy

1. egy havi társadalomtudományi folyóiratszám átlagosan ugyanakkora terjedelmű, mint egy természettudományi;

2. a nemzetközileg jelentős (mondhatjuk: jelentős és angol nyelvű) társadalomtudományi és természettudományi folyóiratok száma egyenlő;² és

3. minden társszerző teljes értékű szerzőnek számít.³

Most az első esetben alul-, a másodikban inkább felülbecsülünk. Ha n számú nemzetközileg elismert havi természettudományi folyóiratban évente $n \times 12 \times 20$ cikk jelenik meg átlagosan $n \times 12 \times 20 \times 6 = n \times 1440$ szerzőtől,⁴ akkor ugyancsak n számú havi társadalomtudományi folyóiratban ennél jóval kevesebb szerző cikket közlik. Erre becslésként adható: $n \times 12 \times 10 \times 3 = n \times 360$,⁵ feltételezve azt, hogy egy társadalomtudományi folyóiratban azonos lapszámterjedelem esetén mintegy feleannyi cikk jelenik meg, mint egy természettudományi folyóiratban. A társadalom- és a természettudományokban tehát – becslésünk szerint – a nemzetközi publikációs esélyek nem tekinthetők egyenlőnek.

Ennek az oka nem valami tudatos diszkrimináció, hanem a két terület eltérő publikációs normái, a társadalomtudományi közlemények sokkal nagyobb szöveges kifejtési és így helyigénye. Ez a formalizált kifejtési eszközöket (is) alkalmazó közgazdaság-tudományra és szociológiára egyébként kevésbé igaz, mint a kifejezetten verbális jellegű kifejtést előtérbe helyező jogtudományra, valamint a régebben bölcsészet- vagy szellemtudományinak nevezett szakterületekre.

A közgazdaság-tudományi eredmények nemzetközi piacán folyó publikációs verseny és a publikációs esélyek értékeléséhez fontos adalék a *Card-Della Vigna* [2013] tanulmány, amely az öt vezető közgazdaság-tudományi folyóirat közlési gyakorlatát dolgozza fel 1970 és 2012 között (az öt folyóirat: *American Economic Review*, *Econometrica*, *Journal of Political Economy*, *Quarterly Journal of Economics* és *Review of Economic Studies*). Ebben a körben a benyújtott cikkek száma évente közel megduplázódott a vizsgált időszakban, miközben a közölt cikkek átlagos éves száma mintegy negyedével lett kisebb. A benyújtott cikkek elfogadási aránya így ebben a körben 15-ről 6 százalékra csökkent, a közölt cikkek átlagos hossza viszont 42 év alatt háromszorosára nőtt. Ugyanakkor emelkedett a cikkenkénti átlagos szerzőszám is (1,3-ról 2,3-ra), ami a társszerzős közlemények terjedését jelzi a közgazdaság-tudományban is. Ennek a szűk folyóiratkörnek a kimagasló presztízsét jelzi, hogy az ott közölt cikkek átlagosan 200 hivatkozást kaptak. Összefoglalva a cikk fő eredményeit: a folyóiratok legszűkebb elitjébe egyre nehezebb bekerülni, a megjelenéshez mind hosszabb cikkek

² Ez nyilvánvalóan nem igaz, mert a természettudományi folyóiratok száma jelentősen nagyobb. Következtetésünket azonban ez a leegyszerűsítő feltevés éppenséggel gyengíti, amint a következőkből könnyen belátható.

³ Erre a továbbiakban még külön is kitér ez az írás.

⁴ A cikkenkénti átlagos 6-os szerzőszám is alulbecslés.

⁵ Itt a 3 valószínűleg felülbecslés akkor is, ha az elmúlt években a társadalomtudományokban gyakoribbá váltak a többszerzős publikációk.

és lehetőleg társszerzős közlemények kellenek, viszont az itteni megjelenés szinte garantálja a számottevő nemzetközi tudományos hatást.

A természettudományok jelentős részében gyakoriak a sok – esetenként akár 30-40 szerzős – cikkek is, ami viszont a társadalomtudományokban egyelőre nem fordul elő.⁶ Mondhatjuk: az utóbbi tudományterületeken fejenként akár 30-40 oldalt is le kell írni egy cikk elkészítéséhez (pontosabban a közölt cikkek számának 1-gyel való növeléséhez), míg bizonyos természettudományokban ehhez – ugyancsak szerzőnként – szélsőséges esetben egy-két oldal is elég lehet.⁷ Persze egy-két oldalon meg lehet fogalmazni akár egy úttörő matematikai tételt is. Sokszerzős cikkeknel azonban nem feltételezhető, hogy valóban ennyire értékes minden egyes szerzői hozzájárulás.

Az eltérő publikációs esélyek részben magyarázatot adhatnak arra az idézettségi különbségre is a természettudományok javára, amelyre Bazsa György hívja fel a figyelmet (*Györffy* [2013] 95. o.). Arról viszont nem szól Bazsa György, hogy a természettudományok legtöbb területén elfogadják az önhivatkozások nyilvántartásba vételét (egyes természettudósok kiemelkedő, akár 50 feletti Hirsch-indexében ennek is lehet szerepe), a közgazdaság-tudományban viszont ez még nem általános szokás. Ez megint a természettudósok – saját, nem szép kifejezéssel – látszólagos „hivatkozási teljesítményét” javítja. A hivatkozások tudományos teljesítményt mérő szerepét illetően egyébként nem árt a nagyon nagy óvatosság, mert ma már közismert a „hivatkozási körök”⁸ létezése több tudományterületen.⁹ Ez egy erkölcsi kockázatot tartalmazó, ugyanakkor jelentősen pozitív összegű játék, amelyben az egymásra – vagy az óvatosabbaknál: *A B-re, B C-re, C D-re, D pedig A-ra* – való hivatkozások számának növelése többletbefektetés nélkül teremt addicionális egyéni hasznot. Évek óta tudjuk azt is, hogy bizonyos vezető nemzetközi folyóiratok a várhatónál nagyobb arányban közölnek cikkeket a szerkesztőségüket fenntartó egyetemek munkatársaitól (*Simonovits* [2004] 158. o.). Ebből pedig következtetni lehet a hivatkozások nem intézménysemleges megoszlására is, bár ezt alaposabb kutatás nélkül egyelőre állításként nem fogalmazhatjuk meg.

⁶ A társadalomtudományok egyes határterületein vannak kivételek. Ilyen például a pszichológia, a régészet fizikai és kémiai feltárási módszerei, az őslénytan vagy a hadtudomány orvosi, illetve műszaki területei, amelyeket tartalmilag inkább a természettudományokhoz lehetne sorolni. Ezek azonban aligha módosítják az összképet.

⁷ A példa szándékosan extrém: kézenfekvő a természettudósi válasz, hogy a szerzői hozzájárulás kutatómunkából is állhat, nem csak írásból. Igaz. A folyóiratok azonban mégiscsak a *leírt szöveget* közlik, s ha valaki csak kutatóként vett részt egy nagyszámú szerzői csoportban, akkor vajon volt-e az utóbbinak *íródeák* (vagy akár titkárnő) tagja is?

⁸ Csaba László „körbehivatkozásokról” ír esszéjében (i. m. 49. o.), de a két kifejezés között nem teljes a tartalmi átfedés. Ő inkább „tiszteletköröket” sejt a háttérben, én viszont többszereplős kooperatív játésmákat, akár kisebb-nagyobb hálózatokat is.

⁹ Ezekre nehéz bizonyítékot találni. Mégis elgondolkodtató, ha – a következő példa félig légből kapott – egy impozáns hivatkozási listát közelebről megnézve, kiderül, hogy egy magyar szerző 150 külföldi hivatkozásából 50 ugyanattól a személytől származik, 95 hivatkozás szerzője pedig ugyanannak a külföldi egyetemen az alkalmazottja volt vagy most is az, mint a hivatkozott cikk szerzője. Az MTA jelenlegi minősítési szabályrendszerében nincs paragrafus még arra sem, hogy az ilyen hivatkozási listák tényleges tartalmát közelebről megvizsgálják, azaz minden további nélkül el kell fogadni őket.

A lejtős versenypálya

Ennek az írásnak az angol címe szándékos – egyébként pedig csak nagyon körülményesen lehetne magyarra lefordítani. Részben azoknak a kollégáknak szerettem volna örömet szerezni vele, akik szívesen visszaszorítanák a magyar nyelvű közgazdasági folyóiratokat, sőt talán a magyar szaknyelv művelését is (Györffy [2013] 94–96. o.).¹⁰ A magyar nyelvű publikálás támogatói azonban nem a szakma provinciálissá válását szeretnék, hanem azt, hogy őket közelebbről érdeklő témákról is olvashassanak, és nem örülnének, ha a magyar közgazdasági szaknyelvet a jövőben a politikusok, az internetes portálok és az üzleti lapok alakítanák. Nagyon félrevezető leegyszerűsítés volna, ha valaki úgy vélné, hogy a hazai társadalomtudományi eredmények nemzetközi megmértetésének és a magyar nyelvű publikációs lehetőségek támogatásának hívei két *diszjunkt* halmazt alkotnak. Valószínűleg létezik két, aligha túl nagy számú ilyen markáns felfogású csoport Magyarországon, de a szakma derékhada ismereteim szerint mindkét irányt őszintén és *egyszerre* támogatja, és semmiképpen sem tekinti őket egymást kizárónak.

Az angol cím a versenyeselemek latolgatására is utalni kíván. A címet egy évtizedekkel korábbi nemzetközi versenypolitikai konferencia egyik előadásából kölcsönöztem, és azt sugallja, hogy a játéktér (értsd: a versenypálya) megbillentése, azaz lejtőssé tétele előnyökkel járhat a versenyzők egyik része számára. A magyar közgazdaság-tudományban már csaknem két évtizede rendszeresen visszatérő vitatéma a tudományos teljesítmények mérése, különösen a tudományos minősítésnél. Ebből a célból újabb és újabb folyóiratlisták születnek, és ismételten a felszínre bukkannak különféle ötletek a mérési kritériumok valamilyen irányban való fejlesztésére vagy eltérítésére.

A versenypolitikai irodalomban a 2000-es években került napirendre az úgynevezett FRAND¹¹-problematika (Barbey–Rizvi [2012]). Ez annyit jelent, hogy a verseny szabályait maguk a versenyzők alakíthatják akkor, ha az állam – vagy a központi szabályozó – a deregulációra, illetve a szubszidiaritásra hivatkozva a közvetlenül érintettekre bízva egyes részletszabályok kidolgozását. Ha pedig ezt az érintettek nagy száma miatt képviseleti, például kamarai alapon oldják meg, akkor megvan a veszélye annak, hogy a szabályok a szűkebb döntéshozói kör érdekei szerint születnek meg. Ez kartellesedéssel is járhat. A versenypolitikában a FRAND fogalma azt jelenti, hogy a döntéshozó iparági szereplők önként vállalják a szélesebb iparági érdekeknek megfelelő szabványalkotást a szabványok és a műszaki normák kialakításánál, és ezen a területen maguk garantálják a kartellképződés megelőzését.

A magyar közgazdaság-tudomány tudományos minősítési szabályainak vitáiban – ezekbe (Györffy [2013]) eléggé alapos betekintést enged – az utóbbi években, sőt

¹⁰ A Magyar Tudományos Akadémiától néha olyan – nemzetközileg kétségtelenül versenyképes – tudományos életpályák alacsonyabb vagy magasabb szintű elismerését kérik, amelyek nem (vagy csak nyomokban) tartalmaznak magyarul írott közleményeket. Pedig az akadémiát a magyar nyelv ápolására hozták létre, amit a 2013-ban hatályos akadémiai törvény a preambulumban meg is erősít.

¹¹ Tisztességes, ésszerű és megkülönböztetésmentes (*Fair, Reasonable, and Non-Discriminatory, FRAND*).

hónapokban több olyan elképzelés fogalmazódott meg, amely a FRAND fogalomkörével érintkezik. Néhány példát közlünk az alábbiakban.

1. *A társszerzők teljes jogú szerzőkként való elismerése.* A FRAND relevanciájáról itt akkor lehetne érdemben beszélni, ha valaki megvizsgálná, hogy e javaslat képviselőinek munkásságában milyen arányban szerepelnek társszerzős cikkek. „A társszerzőség diszkriminálásának” (értsd: a társszerzőkkel publikált cikkek töredékpublikációként való megjelenítésének) az ellenfelei véleményem szerint olyan tennismérkőzésnek képzeli el a publikációs versenyt, amelyben az egyik oldalon több játékos áll, a másikon pedig csak egy, a több játékos viszont minden megnyert labdamentnél külön-külön is teljes pontot kap – „egyenlően” a másik oldalon egyedül álló játékoskal. Ez az első példám arra, hogy az erőfeszítés mértéke és az eredmény elismerése között jókora hézag alakulhat ki akkor, ha a pálya „megbillentése” aránytalanul nagy elismerést („kifizetést”) biztosít annak, aki a kritériumokat megfelelő támogatással önmaga számára megfelelően alakítja, majd gyorsan alkalmazkodik is hozzájuk – vagy már eleve alkalmazkodott is.

2. *Diszkrimináció a könyvekkel szemben.* Külföldön már elterjedt, a magyar közgazdaság-tudományban pedig most erőteljesen kopogtat az ajtón az a felfogás, hogy a könyvek vagy nem számítanak értékelhető publikációnak, vagy csak egyetlen cikkel egyenértékűek. Csaba László több publikációjában (legutóbb: Csaba [2013] 50. o.) hívta fel a figyelmet ennek a veszélyeire, amivel egyetértek. Magyarozatát azonban kiegészíteném. Nemcsak az impaktfaktor túlértékeléséről van szó,¹² hanem arról a gyakori évről is, hogy a neves kiadók sem lektoráltatják a könyveket ugyanolyan igényesen, mint a folyóiratok a cikkeket. Ez részben igaz, de az érv érvényessége attól is függ, hogy melyik lap lektorálási gyakorlata a mérce. Ez pedig átvezet a következő versenytorzító tényezőhöz a publikációk piacán.

3. *A lektorok „túlhatalma”.* A hagyományos – és szerintem továbbra is mértékadónak tekintendő – felfogás szerint a lektor nem szerkesztő, különösen pedig nem főszerkesztő. Ő tanácsadó, aki a publikálásról való főszerkesztői döntést segíti (de nem hozza meg a főszerkesztő helyett), a szerzőt pedig támogatja a kézirat minőségének javításában. Semmiképpen sem tartom elfogadhatónak azt a külföldön terjedő gyakorlatot (és a Közgazdasági Szemle az utóbbi időben mintha e téren is követné a nemzetközi szokásokat), hogy a lektorok nemegyszer szerzői babérokra törnek, és át kívánják íratni a cikket saját szakmai álláspontjának megfelelően – különben „nem támogatják a közlést”. Márpedig az utóbbi döntés csakis főszerkesztői kompetencia lehet, és a főszerkesztők nem is háríthatják el ezt a felelősséget.

¹² Ez egyébként szerzők közötti diszkriminációt is megalapoz egyes lapoknál. Az elmúlt három évben több példát hallottam arra, hogy az addig csak kisebb impaktfaktorú folyóiratokban publikált szerzők kézirateit magasabb impaktfaktorú lapok komolyabb mérlegelés nélkül, mondvacsinált indokokkal (talán a leggyakoribb: „nem illik lapunk profiljába”) egy-két nap alatt visszaküldték. A tudományos lapok egyre nagyobb része ugyanis üzleti vállalkozás, amelynek nem feltétlenül éri meg olyan szerzők műveinek közlése, akiktől nem várható az impaktfaktor növekedése, mert a lap finanszírozása az utóbbi tényezőtől is függ. Az impaktfaktor értékmérői szerepének növekedését jelzi, hogy az Acta Oeconomica-hoz beérkező kéziratok száma több mint felével emelkedett azóta, hogy a lap impaktfaktort kapott.

4. *Az összefoglaló művek készítéséről való leszoktatás.* Itt többről van szó, mint a könyvek fentebb említett diszkriminációjáról a publikációs teljesítmény megítélésénél. A PhD-fokozat megszerzésénél furcsa divat van éppen átkelőben az óceánon. Egyre több európai egyetemen terjed az az amerikai szokás, hogy a doktorjelölteknek nem kell disszertációt készíteniük, hanem elég, ha egybekötik néhány cikküket, és „Three Essays on...” címmel már be is adhatják. Így már kezdő kutató korukban az az impulzus éri a jelölteket, hogy a könyvírás nem is a tudományos tevékenység része, és a karrierépítéshez elegendő a megfelelő mutatókat produkáló cikftermelés. Ez is a versenypálya megbillentését jelenti a piacbefolyásoló szereplők – a nemzetközileg legerősebb egyetemek – részéről, mert így alacsonyabb költséggel és rövidebb idő alatt, tehát nagyobb mennyiségben tudnak kibocsátani olyan doktorokat, akik a későbbiekben segíthetik az egyetem piaci befolyásának további növelését.

5. *A publikálás költségei.* A versenyt ebben a tekintetben nem elsősorban az a ma már talán szűkebb gyakorlat torzítja, hogy a vezető folyóiratok lektorálási vagy szerkesztési költséget kérnek a szerzőktől – ez különben a közgazdaság-tudományban kevésbé is megszokott, mint a természettudományok több területén. Sokkal nagyobb veszélyt jelent, hogy bizonyos új – főleg nem európai és észak-amerikai – szaklapok interneten ígérnek fizetős publikációs lehetőséget gyakorlatilag bárkinek, amihez sajátos jelnyelvet használnak. Felvonultatnak főszerkesztőt, szerkesztőbizottsági névsort, szakmai lektorálást is ígérnek – a publikációs lehetőséget kereső szerző pedig pontosan tudja, hogy a közleményének megjelentetése elsősorban mégis pénzkérdés. Utána úgynevezett referált nemzetközi publikációval büszkélkedhet, és ha a folyóiratot (üzleti értelemben) jól menedzselik, megfelelő hivatkozási politika esetén impaktfaktort is kap, akkor a szerző pénzbeli befektetése sokszorosán megtérül.

A versenypálya vízszintes vagy lejtős voltának kérdéséhez szorosan hozzátartoznak a felsőoktatás, kivált a doktorképzés és a nemzetközi publikációs verseny *tartalmi* normái. Csaba Lászlóhoz hasonlóan úgy vélem, hogy az úgynevezett – bár nem túl pontosan körülhatárolt – főáram pozíciói valóban nem rogyantak meg a 2008-ban elkezdődött világgazdasági válság, illetve a szakma világgazdasági válsággal szembeni felkészületlenségének hatására. A nemzetközileg kiemelkedő rangú egyetemek, illetve folyóiratok pedig még mindig preferálják az új utakat csak nagy óvatossággal kereső, a paradigmaváltásnak még a gyanúját is messziről elkerülő kutatókat és publikációkat. Csak diszpreferálják, de nem zárják ki a versenyből az alternatív megközelítések korábban a „főáramban” már bizonyított képviselőit, és nem zárnak el minden utat az intézményi vagy az evolucionista megközelítések kevésbé ismert képviselői előtt sem.

Ha megengedhetek magamnak némi cinizmust és malíciát ezen a helyen, akkor 55 évnel idősebb olvasóim számára felidézem A szocializmus politikai gazdaságtana című egykori és a maga idejében tagadhatatlanul reformszellemű tantárgyat a hetvenes évekbeli Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemről. Ennek a tárgynak az egyik alaptézise volt „a terv primátusa” című... talán axióma. Ez lényegében azt tartalmazta, hogy a szocialista gazdaságban teret lehet engedni a piaci erőknek, de csakis a tervezés által engedett játéktéren. Míg a román vagy a keletnémet gazdasági felsőoktatásban az ilyen tézisek hangoztatásáért talán börtönbe is lehetett volna

kerülni, az igazi európai piacgazdaságokban ez a fogalmazásmód csakis erősen viszonylagosan tűnhetett merésznek és előremutatónak.

A fenti versenytorzító tényezők számbavétele alapján erős mértéktartást javaslok akkor, amikor esetleg azt hinnénk, hogy a tudományos eredmények tiszta piaci versenyben mérettetnek meg, és ennek a versenynek a számszerű jellemzéséhez csak a megfelelő mutatókat kell megtalálni. Sajnos a verseny szabályait a játékosok egy szűkebb köre alakítja nemzetközileg,¹³ és van erre törekvés Magyarországon is. Ezt nem kell, és talán nem is lehet jogi eszközökkel megakadályozni, de arra szükség van, hogy a tudományos teljesítményeket és életpályákat valóban átfogó szemléletben, a kvantitatív elemzés, illetve a tudományos piac működése korlátainak alapos figyelembevételével értékeljük.

Versenyképesség a közgazdasági képzésben

A magyar közgazdászképzés intézményi mezőnye véleményem szerint durván három csoportra osztható. Az elsőbe az a maroknyi egyetem tartozik, ahol nemzetközi színvonalú doktorképzés folyik – ezek teljesítménye mennyiségileg talán nem, de minőségileg feltétlenül összehasonlítható az amerikai egyetemi és „business school” mezőny második vonalával.¹⁴ A második csoportot azok az egyetemek alkotják, ahol minőségre törekvő, de kevés nemzetközi kapcsolattal rendelkező és nem egyöntetűen nívós oktatói gárdát kínáló doktori programok működnek. Ezt a csoportot nagyjából az amerikai egyetemi mezőny harmadik vonalával lehet párhuzamba állítani – ide több jelentős amerikai, főleg középnyugati nagyváros vezető egyeteme is beletartozik.

A harmadik csoportot pedig lényegében a doktori képzés nélküli intézmények alkotják, illetve egy-két olyan egyetem, amelynek a doktori programjáról annyit el lehet mondani, hogy megfelel a formális magyar akkreditációs követelményeknek – de többet nem. Erről a csoportról Csaba László markáns véleményt ad, bár a csoportot külön nem definiálja (i. m. 58–59. o.). Ebben a minősítő véleményében maradéktalanul egyetérték vele.

A Web of Science adatbázisban való jelenlét mint oktatói minőségi kritérium (Győrffy [2013] 92. o.) Magyarországon sokak számára talán túl szigorúnak tűnik. Én azonban nagyon megengedőnek tartom, mert az idegen nyelvű publikációk nagyon széles köre ott van ebben az adatbázisban, és nem csak cikkek vagy könyvek. Mindenesetre elgondolkodtató adat, hogy az áttekintett doktori témavezetőknek csak a harmada szerepel ebben az adatbázisban (uo.), és sajnos a magyar második csoportban is akad bőven a Web of Science-ból kimaradó témavezető. Az elsőben

¹³ A nemzetközi közgazdaság-tudomány erős, amerikai középpontú intézményi koncentrációjában (Csaba [2013] 49. o.) a kétségtelenül kiugró tudományos teljesítmények mellett szerepe lehet a tengetentűli „csúcseyetemek” informális és a saját preferenciáikat előtérbe helyező szabályalkotó szerepének is. A fenti felsorolás 2–4. pontjait illetően ez erősen feltételezhető.

¹⁴ Az amerikai „második vonalat” lényegében az elit „Ivy League” tucatnyi tagja után következő 15–25 egyetem halmazaként értelmezem tudományterületenként.

viszont csakis ritka kivétel lehet, azaz éppen ezt tekinthetjük az első csoport egyik fő csoportképző ismervének.

A magyarországi mezőny képét azonban árnyalja, hogy a közgazdasági és az üzleti képzés kettéválása itt csak jóval a Nyugat után és akkor is eléggé vontatottan történt meg.¹⁵ Nem egy magyar felsőoktatási intézményben még most is erős az összefonódásuk, amit az is jelez, hogy nagyon kevés egyetemnek van külön közgazdaság- és gazdálkodástudományi doktori programja.¹⁶ Ez nem feltétlenül baj, hiszen a minőségi erőforrások szűkössége esetén nagyobb a szinergiák szerepe. A tisztánlátást és az egyértelmű szakmai profil kialakítását azonban megnehezítheti, hiszen valójában – a szerves amerikai intézményfejlődési folyamattal szemben – Magyarországon az üzleti képzés körülbelül a nyolcvanas évek közepéig a közgazdászképzés („vezetőképzésnek” is nevezett) nyúlványa volt, és hosszú idő kellett ahhoz, amíg el tudta kezdeni saját utánpótlásának kinevelését.

A magyar gazdasági felsőoktatásban a piaci igények fokozott figyelembevételére eredményezte azt, hogy ma a „kibocsátott” (tehát legalább formális értelemben diplomát szerző) hallgatóinak mintegy a 90 százaléka üzleti diplomát kap (Csaba [2013] 57. o.). Nem általánosan igaz azonban, hogy mindegyik ilyen képzés közgazdasági- és módszertanilag igénytelen Magyarországon (uo.).

Egy, sőt nagyobb részük biztosan, de ennek az a fő oka, hogy tömegével indítottak *szervezés és vezetés* vagy *gazdálkodás és menedzsment* alapképzést olyan főiskolák, amelyek oktatói gárdájában többnyire a valamilyen PhD-fokozatot szerzett, ám érdemi szakmai teljesítmény nélküli közgazdászok, illetve – főleg még az 1990-es években – marxista tárgyakról üzleti tárgyakra átnyergelő kandidátusok alkották a minőségi részt a fokozat nélküli kollégáikkal szemben.¹⁷

Csaba László véleményét ezen a ponton tehát kissé túlzónak tartom, de lényegét megérttem, és nem is vitatom. Ott azonban látok ellentmondást, hogy egy helyütt a munkaadók elégedetlenségét jelzi a felsőoktatással szemben (uo. 59. o.), máshol viszont az elméleti képzés gyengeségét és a módszertani igényesség hiányát említi (uo. 57. o.).

Tudomásul kell vennünk, hogy a magyar vállalatok nagy része nem igényel elméletileg igényesen képzett közgazdászokat (hiszen elmélyült elemző munka főként a pénzintézeteknél és a komolyabb ipari meg szolgáltató vállalatoknál folyik),

¹⁵ Közben az Egyesült Államokban már régóta tart egy ellenkező irányú folyamat. Khurana ezt az üzleti képzés közgazdaság-tudomány általi „megfegyelmzésének” (*disciplining*) nevezi, és ezen az üzleti képzés módszertani szigorának növelését érti (Khurana [2007] 333. o.). Valóban, nem egy Nobel-díjas, illetve anélkül is világhírű amerikai közgazdásztól tudjuk, hogy üzleti iskola professzora volt vagy most is az: Roger Myerson (1976–2001), Dale Mortensen (1980–), Alvin Roth (1982–1998).

¹⁶ Pontosabban: háromnak van egynél több a gazdaságtudományok területén, de az egyik esetben más-más karon, a másikban pedig a közös közgazdaság- és a gazdálkodástudományi program mellett működik egy regionális tudományi doktori program is, erős gazdaságtudományi elemekkel.

¹⁷ Ezek a szereplők még 2013-ban, a súlyos pénzügyi megszorítások idején is megkapaszkodtak a piacon, és szinte tömeges lobbijerejükkel el tudják érni, hogy a gazdasági felsőoktatás akkreditációs követelményei még éppen olyanok legyenek, amelyek általuk is teljesíthetők. A felülvizsgálatok idején aztán rendszerint produkálnak olyan publikációs listákat, amelyeken külföldi közleményekként gyakran délkeleti vagy keleti szomszéd országok folyóirataiban megjelent cikkek szerepelnek, a magyar nyelvű publikációk között pedig a „lektorált” és „referált” konferenciakötetekben elsütött tanulmányok alkotják a többséget. A számszerű összeg pedig megvan.

hanem csak olyanokat, akik három-négy területen eléggé képzettek. Ez a három terület 1. az angol nyelv; 2. az informatika és 3. a kommunikációs készségek, esetleg még 4. a számvitel.

Ezeket az ismereteket nyújthatnák a jól megszervezett, és képzett oktatókat felvontató üzleti alapszakok is, csak hogy az akkreditációs rendszer nem ismeri el a jól felkészült szaktanárt, hanem csak azt az oktatót, akinek – bármilyen minőségű – tudományos fokozata van. Márpedig a felsorolt területeken egyáltalán nem kell tudományos minőség vagy teljesítmény a sikeres oktatói szerepléshez. Tehát sokkal tisztábbá tenné a képet, és átláthatóbbá az oktatási intézmények közötti versenyt a mechanikus tudományos minősítési követelmény eltörlése a nem tudományos jellegű tárgyakkal, illetve a szakmai követelmények sokkal komolyabb számonkérése ott, ahol nemcsak technikákat, hanem valóban korszerű tudományos eredményeket oktatnak.¹⁸

Az Egyesült Államokban nem szégyen az ilyenfajta gyakorlati képzés, amelyet jó részt az úgynevezett community college-ok nyújtanak – de ezektől az intézményektől senki sem vár el tudományos teljesítményt. Az akkreditációnál elsősorban az oktatás technikai feltételeit vizsgálják, és az oktatók formális szakmai kvalifikációját (azaz mesterszakos diplomáját, de nem a PhD-fokozatát) követelik meg, illetve ellenőrzik.

Csaba Lászlóval abban is egyetértek, hogy kár erőltetni a magyar „kutatóegyetemek” kiemelését, hiszen ezek definíciója nem világos (pontosabban értelmetlen). Hozzáteszem, hogy jobb teljesítményük több esetben csak méretükből fakad.¹⁹ A nemzetközi felsőoktatási versenyben persze az intézményi méret számít, de ilyen alapon az összes magyar egyetemet egyetlen szervezetbe lehetne olvasztani, s akkor a nemzetközi egyetemi rangsorokban mindjárt lenne előkelőbb helyen is magyar egyetem. Fontos azonban a felsőoktatási erőforrások felhasználásának hatékonysága is, azt azonban még nem vizsgálta meg senki, hogy vajon ebben is a „kutatóegyetemként” kiemelték-e valóban a legjobbak.

A mezőny intézményi differenciálását inkább alulról kellene elkezdni. A „kutatóegyetemek” és az „egyéb” egyetemek ugyanis mind jelen vannak – természetesen jócskán eltérő mértékben – a nemzetközi publikációs és pályázati piacon, a felsőoktatás többi magyar intézményi szereplője viszont nem, vagy csak elszigetelt esetekben. A community college-oknak megfelelő kis, helyi jelentőségű főiskoláknál csak a technikai jellegű akkreditációt kellene kötelezővé tenni, és elsőfokú szakképzési feladatokat adni nekik, valamint közeli egyetemek „bedolgozóiként” az alapképzés egyes technikai tárgyainak oktatásába bevonni őket (a nyolcvanas évek végéig lényegében ez volt a elsőfokú technikumok szintje). Az erősebb főiskoláknál viszont az egyetemekhez hasonlóan, a mainál sokkal szigorúbban kellene számon kérni a tényleges tudományos teljesítményt az akkreditáció részeként. Az egyetemek mellett itt lehetne a sokkal jobban ellenőrzött minőségű alapképzés helye, a mesteri és a doktorképzésé pedig csakis az egyetemeken.

¹⁸ Ez a változás természetesen sértené a tömegképzést folytató doktori iskolák érdekeit. Ugyanakkor megszűnne az az áldatlan helyzet is, hogy doktoranduszkonferenciákra fél órára érkeznek egyes résztvevők, hogy elhadarják tudományos szempontból teljesen érdektelen előadásukat, és a konferencián megszerzett pontjaikat elkönyvelve rohanjanak is tovább.

¹⁹ A méret szerepéről a nemzetközi felsőoktatási versenyben lásd Török [2006].

A magyar közgazdasági kutatás és felsőoktatás provincializálódásától nem tartanék. Az viszont biztos, hogy a legjobb műhelyek igen szűk köre lesz csak képes arra, hogy megvesse a lábát az európai szakmai elitben. Fontos lenne, hogy ezek a műhelyek ne zárványokként létezzenek a hazai közgazdasági életben, csak egymással és a külfölddel kommunikálva, és rendszeresen legyenek „hátranyúló hatásaik” (*backward linkages*) a magyarországi tudományos háttérükre. Éppen az ilyen hatások fenntartása az egyik fő érv a magyar nyelvű doktorképzés és publikációs fórumok védelme mellett.

Hivatkozások

- BARBEY, F.–RIZVI, S. [2012]: Die Frand-Selbstverpflichtung. Fair, Reasonable and Non-Discriminatory terms (FRAND) im Lichte des Kartellrechts. *Wirtschaft und Wettbewerb*, 62. szeptember 9. 808–818. o.
- CARD, D.–DELLA VIGNA, S. [2013]: Nine Facts About Top Journals in Economics. *Journal of Economic Literature*, megjelenés alatt, március, (NBER Working Paper 18665. © 2013 by David Card and Stefano Della Vigna, <http://www.nber.org/papers/w18665>.)
- CSABA LÁSZLÓ [2013]: Kérdőjelek a közgazdaságtanban és oktatásában. *Közgazdasági Szemle*, 60. évf. 1. sz. 47–63. o.
- GYÖRFFY DÓRA [2013]: Közgazdaság-tudományi doktori iskolák Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 60. évf. 1. sz. 90–97. o.
- KHURANA, R. (2007): *From Higher Aims to Hired Hands. The Social Transformation of American Business Schools and the Unfulfilled Promise of Management as a Profession*. Princeton University Press, Princeton–Oxford, 531 o.
- NELSON, R. [1995]: Recent Evolutionary Theorizing About Economic Change. *Journal of Economic Literature*, Vol. 33. No. 1. 48–90. o.
- POLÁNYI, M. [1966]: *The Tacit Dimension*. London, Routledge.
- SIMONOVITS ANDRÁS [2004]: Publikációs szelekció a közgazdaságtanban. *BUKSZ*, 159–164. o. <http://buzsz.c3.hu/0402/07simon.pdf>.
- TÖRÖK ÁDÁM [2006]: Az európai felsőoktatás versenyképessége és a lisszaboni célkitűzések. Mennyire hihetünk a nemzetközi egyetemi rangsoroknak? *Közgazdasági Szemle*, 53. évf. 4. sz. 310–329. o.
- TÖRÖK ÁDÁM [2009]: Társadalomtudományi tények és természettudományos módszerek. *Közgazdasági Szemle*, 56. évf. 12. sz. 1067–1087. o.